

*INFLUENCES OF THE FOLKLORE NOVEL ON THE CONSTRUCTION OF
THE PROTAGONIST OF MANOIL BY DIMITRIE BOLINTINEANU*

Viviana-Sabina Brătuc

PhD Student, "Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: The epistolary novel formula, which Bolintineanu employs, walking in Goethe's steps, is correlated in Manoil with the narrative strategies, the character types and the themes presented by the many dime novels written after 1848. The present analysis of these aspects also considers the way in which the autobiographic contamination redesigns the main character in point of the hybridisation of the literary prose of the time with the authenticity/honesty criterion specific to the Romantic literary discourse.

Keywords: dime novel, literary character, narrative strategy, authenticity

După cum se știe, între romanul popular și cel elevat există atât diferențe, cât și similitudini: cel dintâi poate conține *documente de viață*, pe când celălalt selectează *romanescul*. Unul e burghez, cultivă mediile orășenești sau periferice; celălalt elogiază viața la țară și se consacră eroticii, pasiunilor, analizei sufletului individual și solitar. *Misterele din București* ale lui Ioan M. Bujoreanu sunt relevante pentru prima categorie, *Manoil* și *Elena*, de Dimitrie Bolintineanu pentru a doua. Teza socială e prezentă în ambele. În *Manoil*, Bolintineanu își deconspiră teoriile politice, ca Gr. H. Granda în *Vlășia sau ciocoi noi*, ca și opiniile sale și ale clasei de care aparține despre literatură. Evocarea vieții idilice de la țară, unde tradițiile sunt nealterate de influențe străine, în antiteză cu starea deplorabilă a orașului, unde oamenii își cultivă înclinările vicioase, jocurile de cărți, beția, corupția e o temă predilectă în epocă, prezentă și la Bolintineanu. La fel și condamnarea tinerimii, care își irosește energiile în activități mondene, inutile - care se întâlnește și în *Don Juanii de București* de Radu Ionescu. Rezultă de aici înclinația primilor noștri romancieri spre observație socială și senzațional. În comparație cu autorii traduși, Balzac, Hugo, Goethe etc., romanele autohtone poartă amprenta pionieratului, fiind dominate în clișee și stângăcii. Romanul popular al secolului al XIX-lea se bazează pe faptul că de fiecare dată încearcă să-și mulțumească cititorii, e interminabil, cu caracter improvizat, aduce rareori lucruri noi, preferând să combine abil pe cele deja știute

cititorului și întreținând astfel un reflex vechi de lectură. Romanul popular stoarce până la refuz biografiile personajelor și potențialul epic al faptelor. Pentru a întreține vie flacăra unei inventivități de câteva decenii, romancierul trebuie să-și recruteze eroii și dramele din mai multe medii sociale, să diversifice planurile, să complice intriga.

Ca roman de mistere, *Manoil* împrumută, în a doua sa parte, tehnicile narațiunilor similare din literaturile occidental-europene, care apelau la anchete sociale și la peripeții palpitate: Paul Féval, *Misterele inchiziției*, *Misterele căsătoriei*, *Misterele Londrei*, Eugène Sue, *Misterele Parisului*.

Apărut în 1855, romanul lui Bolintineanu este, la fel ca *Suferințele tânărului Werther* al lui Goethe, un roman epistolar (pe care eroul principal le adresează unui prieten, un anume domn B.) - întâiul roman epistolar și sentimental din literatura noastră. Goethe e menționat explicit în roman: „Cum o văzui, făcui planul de a mi-o face metresă. Am înțeles că ea nu are sângele rece al Șarlotei lui Werter, ce plînta curechi, nici virtutea corneliei, căria i se rosesse degetele torcând la lână”.¹ „Personajul principal e fiul unui boiernaș fără blazon, sărac (chiar dacă nu de tot) și pe deasupra poet. Exaltarea de care e stăpânit, când începe să scrie prietenului său, și-o explică singur prin trei împrejurări: *farmecul naturii*, societatea feminină și bucuriile vieții de familie pe care, ca orfan, nu le încercase - «...eu nu cunoșteam ce fericire gustă acela care are o familie, pân-a nu mă naște, moartea a secerat pe tatăl meu; pân-a nu cunoaște lumea, maică-mea s-a dus după tatăl meu; am trăit și am crescut pân la vârsta aceasta, străin ca un copil picat din lună.» Ca povestire, *Manoil* împrumută, la nivel formal și nu numai, din romanele epocii, fie ele populare sau elevate. Recunoaștem, cel puțin în ceea ce privește stilul epistolar, modelul *Noii Eloise*, a lui Jean Jacques Rousseau, dar și pe cel goethian al tânărului Werther, modelul René, al lui Chateaubriand, dar și influențe din romanele doamnei de Staël, sau din *Misterele Parisului*, al lui Eugène Sue, respectiv *Misterele Londrei*, al lui Paul Féval. Particularitățile care vin din tot atâtea direcții diferite își pun accentul atât la nivelul narațiunii cât și în ceea ce privește construcția personajelor.”² După cum afirmă tot Manolescu³, romanul sentimental, urmând modelul popular, își izolează protagoniștii - „Pe cât de agitat și de populat e romanul senzational, care caută dinadins mediile orășenești, metropola, pe atât de aristocratic-retras este romanul sentimental, preferând viața la moșie, excursiunile și vânătorile. Căci unul din orgoliile eroului său e de a socoti deșartă lupta pentru existență, în înfățișările ei comune și

¹ Dimitrie Bolintineanu, *Manoil. Elena*, Ed. Minerva, București, 1988, p. 55

² Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1980, p. 83

³ Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1980

care l-ar sili să se adune cu alții întru atingerea scopului”⁴. Manoil este un erou romantic tipic pentru romanul sentimental, înrudit cu *novella* veche: tânărul preferă natura și compania elevată a femeilor. „Este un suflet pur, cinstit, fire sensibilă, bănuitoare, înclinată către melancolie și pesimism, având față de Werther și René ascendentul unui patriotism ardent (în prima parte a romanului!) Manoil are convingerea lui Rousseau că civilizația și cultura au corupt omul și l-au făcut nefericit.”⁵ De aceea condamnă simbolic *cărțile* și *seninătatea oamenilor simpli*: „O, cărțile, iată începutul durerilor mele!...cum aș fi voit să fiu muncitor de aceea care își trec viața în simplitate și nu se comunică cu cugetările altora!”...⁶ Se îndrăgostește de Mărioara, care îl înșală. Deceționat, pleacă la studii în străinătate, unde duce o viață de desfrâu, întorcându-se complet schimbat. Tânărul *onest, visător, patriot*, a dispărut, *lăsând loc unui cinic și corupt*, ale cărui fapte se reflectă corespunzător dimensiunii etice explicite a romanului, în confesiunea lui Alexandru C., tânărul în antiteză cu care Manoil se definește: „Oamenii sunt răi, dacă m-oi asemena lor oi merge înainte. Iar ei îmi vor întinde mâna de nu, mă vor zdrobi. ...Mă făcui ca ceilalți. Atunci veni rândul meu. Oamenii mă înșelără, îi înșelai și eu; mă disprețuiră, îi disprețui și eu. Ce necuviință vezi în asta? M-am răzbunat! Răzbunarea este singura dreptate pe pământ.”⁷

În romanul sentimental, rangul aristocratic are o importanță majoră. Ca urmare, disprețuitoare, Mărioara spune despre protagonist: „Manoil! un om care nu știe a face decât versuri și care nu are alta decât poezia! Care nu este pe potriva mea, nici după raportul nobilimei, nici după raportul bogăției”⁸. Personajului principal îi repugnă comportamentul imoral și inuman al lui Alexandru C. - abuzurile sale și pentru cruzimea cu care își dezmoștenește surorile, trimițându-le la mănăstire, însă, pe de altă parte, în urma dezamăgirilor suferite în dragoste, se metamorfozează în partea a doua a romanului, chiar în Alexandru. Bolintineanu a vrut, de fapt, să satirizeze *influența nefastă a femeii în viața romanticului erou*, însă metamorfoza aceasta poate fi interpretată și ca un semn de parvenitism - „În literatura secolului trecut, parvenirea îmbrăca de obicei două forme: a aspirației de contopire cu lumea dorită și a orgoliului plebeu: Balzac rămâne specialistul în cea dintâi, Stendhal, în cea de a doua. Dinu Păturică fiind, din acest punct de vedere, balzacian, personajul puerilului roman al lui Bolintineanu se comportă la început cu orgoliu stendhalian: al poetului. Nu se lasă lesne

⁴ Ibidem, p 84

⁵ Ibidem, p.84

⁶ Dimitrie Bolintineanu, *Manoil. Elena*, Ed. Minerva, București, 1988, p.39

⁷ Ibidem, p. 16

⁸ Dimitrie Bolintineanu, *Manoil. Elena*, Ed. Minerva, București, 1988, p.32

asimilat. Are identitate precisă în lumea pe care o frecventează. Ulterior însă, fără multe fașoane, imită pe Alexandru în concepție și în fapte, semănând bine cu orice "declasat" balzacian"⁹. După cum spune Ioana Drăgan¹⁰, *Manoil e acel Erou din romanele populare, aureloat, izgonit din societate, pe care o recucerește apoi dublu, căpătând attribute precum invulnerabilitate și capacitate de metamorfozare. În plus, la fel ca în romanele populare, personajele feminine sunt liniare iar eroul negativ e pedepsit exemplar în final: Alexandru se sinucide.*

Pe de altă parte, trebuie menționate mărcile realismului de tip balzacian – personajele sunt prezentate, la începutul romanului, într-o scenă a salonului, pentru a-i da posibilitatea scriitorului să le prezinte pe rând, respectând tipologiile epocii. Acum sunt caracterizate femeile din *Manoil*, tipologiile aparțin romantismului minor: Smărăndița – „... o frumusețe rară, dar seamănă cu o floare ce în dimineața vieții sale se înclină melancolică! ... un suflet plin de blândeță, o inteligență superioară; multe cunoștințe, mai ales pentru o damă din timpul și din țara noastră!"; Zoe – nepoata Smărăndiței – „o copilă de cincisprezece anișori; chipul mătușei-și, dar strălucitor de frăgezime. Ai asemăna-o cu un bobocel de roză pe care fluturii încă nu-l bagă în seamă; plină de spirit și de inimă ..."; „Mărioara - prietenă a Smărăndiței: „o fată de boier mare, de 18 – 20 de ani; nu este prea frumoasă, dar drăgălașă ca luna lui mai! ... vorbele ei răsună ca o muzică sublimă.”¹¹ Cea din urmă se va transforma într-o prostituată celebră, cu veleități criminale, și îl va duce la pierzanie pe *Manoil*. Cum în perioada pașoptistă și postpașoptistă, „în construcția tramei narative, atât «romanțul» de senzație, cât și novella melodramatică sau povestirea aventuroasă acceptă, ba chiar cultivă o doză mare de arbitrar, de neverosimil, supunând-o unui tratament de domesticire” pe gustul cititorului, personajul *Manoil* nu este liniar: „dus la pierzanie de Mărioara, femeia malefică, protagonistul va fi recuperat tot printr-o femeie, cea angelică, Zoe, care l-a iubit dintotdeauna în secret și care îl protejează din umbră. Spre deosebire de Goethe, unde eroul se ruinează prin slăbiciunea sa, *Manoil* e victima unei femei, însă este și salvat prin efectul stăruinței altei femei. Dacă la Goethe este vorba de nefericire în amor, la Bolintineanu vorbim de ilustrarea atotputerniciei amorului feminine, care ucide și vindecă, degradează și înalță, nimicește și mântuiește”¹² „Pentru mine, o femeie este un lucru de neînțeles: amorul la ea trece ca un vis; în ceea ce-i

⁹ Nicolae Manolescu, *op. cit.*, p. 85

¹⁰ Ioana Drăgan, *Romanul popular în România. Literar și paraliterar*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj, 2001, p. 130

¹¹ Dimitrie Bolintineanu, *Manoil. Elena*, Ed. Minerva, București, 1988, p.8

¹² Dimitrie Bolintineanu, *Manoil. Elena*, Postfață de Teodor Vârgolici, Ed. Minerva, București, 1988, p. 333

drag, ea pe sine se iubește. Omul pentru dânsa este o mirază ce face să se prețuiască meritele ei; fără acest interes ea nu ar iubi, în scurt, egoismul personificat – iată cum înțeleg eu o femeie.”¹³

Romanul cuprinde în a doua parte multe incidente ne semnificative, aspect senzațional (acuză de crimă adusă lui Manoil), arestarea, eliberarea, căsătoria cu Zoe și transformarea sa, la fel de ireală. Acțiunea nu evoluează în mod firesc: deznodământul idilic, ca în romanele pastorale, e surprinzător, nerezultând dintr-o logică internă a desfășurării evenimentelor - „Personajele sunt slab conturate, neadâncite psihologic, grupate în două categorii caracterologice aflate la antipodi, în contrast ireductibil: personaje pozitive, care întrupează numai calități la superlativ (Manoil – în prima parte – Zoe, Smărăndița, Ana, etc.), și personaje negative, însumând doar vicii, tot la superlativ (Alexandru C.)”¹⁴ Când se încearcă transformarea lui Manoil într-un personaj mai complex, schimbările sunt bruște, fără o motivare psihologică. Bolintineanu încearcă o explicație, tot prin scrisori: prezintă decăderea parvenitismului, bun prilej pentru o critică serioasă a societății. „M-am aruncat în brațele tuturor dezmiertărilor – cei mai frumoși cai albioni au avut onoarea să plimbe persoana mea pe cel mai frumoase strade ale cetățitorilor italiene; vinul cel mai scump, bucatele cele mai rari au împodobit masa mea și au îmbuibat stomahul meu, cele mai grațioase copile ale lui Pafos au încununat fruntea mea de flori și de sărutări. Apoi dacă trebuie să-ți spun și aceasta, am stricat mai multe măritișe nepotrivite, ceea ce nu este un mic serviciu pentru umanitate”; „m-am convins că patriotismul este numai o fanfaronadă la cei mai mulți; sau de nu, un egoism între mai mulți indivizi. Acolo unde mi-e bine și acolo unde-mi place, acolo este patria mea, și este de prisos ca s-o iubesc, căci ea poate exista și fără iubirea mea”; „cel întâi lucru ce am făcut, ajungând în București, a fost să întreb dacă se fac mari pierderi în cărți. Mi s-a răspuns că se perd pe seară și până la cinci mii ducăți. Vestea aceasta m-a mai împăcat cu patria.”¹⁵ Manoil devine, în a doua parte a romanului, un Ruy Blas. Programul său este altul: „Voi face din mătușica o Normă și din nepoata o Adalgiță. Acesta va fi un mijloc sigur ca să scap de creditorii...”¹⁶ Finalul romanului ne rezervă însă o surpriză: îi e dată lui Manoil o a doua față, la fel de greu de explicat ca prima. Cumințit tot așa de brusc cum, mai devreme, o luase razna, el se însoară cu femeia iubită și trăiește fericit alături de ea: „ai zice că este o față de cincisprezece

¹³ Ibidem, p.13

¹⁴ Dimitrie Păcurariu, *Dimitrie Bolintineanu*, Ed. Tineretului, București, 1969, p. 117

¹⁵ Dimitrie Bolintineanu, *Manoil. Elena*, Ed. Minerva, București, 1988, p.59

¹⁶ Ibidem, p. 60

ani, atât inima lui s-a curățat, s-a nobilat, lângă femeia sa"¹⁷ - constată naratorul care-i ia locul lui Manoil, în ultimul episod din roman. Sentimentalismul este specific literaturii burgheze romantice, așa cum moralismul era specific literaturii clasice a aristocrației. Și în cazul celorlalte personaje din Manoil, există influențe: femeia fără principii morale bine definite, manipulată cu ușurință de bărbați, ca Nordeanca din *Mistere din București* al lui I. M. Bujoreanu, e Mărioara din *Manoil*. Femeia înger, pură, castă, ca Zoe din *Manoil* sau Elena din romanul cu același nume al lui D. Bolintineanu seamănă izbitor cu Ioana și Safta, eroinele lui Alecu Cantacuzino – *Serile de toamnă la țară*.

Ca o noutate absolută în scriitura romanescă a epocii pașoptiste intervine procedeul *mise en abîme*¹⁸, ce anunță revenirea morală și sentimentală a eroului. Este vorba despre un vis în care lui Manoil îi apare Smărăndița, care între timp murise, muștrându-l și, în același timp, sintetizând existența de până atunci a personajului masculin/anticipând revenirea lui spectaculoasă la ipostaza pozitivă de la începutul romanului. „Altădată tu erai floarea tinereții noastre! Patria ta pusesă în tine atâta speranță! ... inima ta era tânără și plină de candoare ca o fecioară; câți te cunoșteau nu puteau să se oprească de a te iubi ... iar astăzi, cel mai degradat om nu s-ar crede stimat ca să-ți strângă mâna; cel ce crezuse în talentul tău astăzi roșește că a putut avea o asemenea cugetare; inima ta s-a îmbătrânit, s-a degradat și nu mai poate să bată de acum înainte decât la fapte nefolositoare! ... pentru ce ai venit în casa aceasta? Vrei să amăgești pe Zoe; pare că roșești de a fi singur în felul tău, și vrei să târăști în tina în care te afli tu ființa astă tânără și inocentă! ...”¹⁹

Piatra de încercare pentru romanul de intenție psihologică o reprezintă transformarea totală a personajului. În cazul lui Manoil, e vorba de o ruptură, de un spațiu alb. Eludat e și procesul prin care se realizează a doua schimbare a personajului, din final: în ultima jumătate de pagină, cel ce scrie nu mai este Manoil, ci o mână necunoscută, (procedeul din Werther) care înșiră într-un stil sec consecința faptelor: „Manoil este însurat. Zoe îl iubește. Ei trăiesc la țară. Nu poți să-ți închipuiești ce schimbare...”²⁰ Așa-numitul roman de mistere din secolul al XIX-lea este, spre deosebire de acela sentimental, și mai puțin aristocratic, și mai puțin individualist. Nu se ocupă de *sufletul* indivizilor, ci de acela al societății înseși, văzută ca un mic babilon, agitat, violent și crud; paginile de contemplație, reverie ori analiză lasă loc celor

¹⁷ Ibidem, p.108

¹⁸ Simona Antofi, *Proza pașoptistă și postpașoptistă. Relecturi critice*, Ed. Europlus, Galați, 2008

¹⁹ Ibidem, p. 67

²⁰ Ibidem, p.108

de acțiune. *Misterul* este în ele mai puțin al inimii decât al societății: la fel de tenebros însă. Manoil al lui Bolintineanu e un bun prilej pentru scriitor să critice sistemul de învățământ din pension sau să dezvăluie discuțiile despre literatură din epocă. „Va scrie aceea ce geniul său îl inspiră, suferințele patriei sale, durerile inimii sale...și ce va folosi? Exilul îl așteaptă, drept toată răsplătirea...Îi rămâne dar, pentru ca să placă, să scrie numai ode la zilele aniversare ale celor mari, sau sonete pe albomenele cucoanelor...iată cum se pierde un geniu.”²¹ Tot el reușește să se autociteze și să creioneze tabloul viciat al aristocrației bucureștene, cu petreceri deșănțate, cu jocuri ruinătoare de cărți, la care se antrenează deopotrivă femeile și copiii - „Ce coup d’oeil frumos! Pe fiecare masă câte două lumânări; împrejur jucători și spectatori, bărbați, copii și femei...Ce? Crezi că copiii și femeile nu joacă? Te înșăli, frate; acel ce nu joacă cărțile nu știe rostul vieții ...Nu știe a trăi...”²² Prin Manoil, Bolintineanu face referiri și la viața grea a țăranilor (un țăran e închis de cârmuire pentru că nu putuse plăti o datorie arendașului moșiei, Tudora, fata țăranului, e necinstită de boierul Alexandru C. și înnebunește). Astfel, aceste tablouri care întregesc cadrul social al epocii, fac din romanul lui Bolintineanu, cu toate neajunsurile care țin de intrigă și compoziție, o scriitură interesantă și o încercare meritorie în perioada de pionierat a romanului românesc. „În partea a doua a romanului – scrie Marian Barbu – Bolintineanu este debitor mijloacelor epice din scrierile de mistere, anticipând <<misterele>> lui Bujoreanu și Baronzi. Scriitorul a încorporat o serie de elemente neverosimile, privind comportamentul lui Manoil, vizând ideea reabilitării sale. Aici însă, nu bărbatul, ca în romanele clasice de mistere, este cel care vehiculează <<totul>>, ci femeia. Ea, datorită nu numai instinctului, dar și experiențelor sociale, grijei de a oferi lecții umanitare, reușește să-l salveze de la drumul pierzaniei.”

Dincolo de părțile bune și mai ales de cele mai puțin bune, romanul lui Bolintineanu deschide calea formulei romanului epistolar și reșează, pe o cale care se va dovedi deosebit de fertilă, tipologii romantice – minor romantice, dar bine primite de către publicul românesc – și scheme narrative de succes în spațiul occidental – cu predilecție francez – de cultură.

Bibliografie:

1. Antofi, Simona, *Proza pașoptistă și postpașoptistă. Relecturi critice*, Ed. Europlus, Galați, 2008.

²¹ Ibidem, p. 50

²² Ibidem, p. 100

2. Barbu, Marian, *Romanul de mistere în literatura română*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1981.
3. Bodi, Andrei, *7 teme ale romanului postpașoptist*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2002.
4. Drăgan, Ioana, *Romanul popular în România*, Literar și paraliterar, Ed. Cărții de Știință, Cluj, 2001.
5. Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1980.
6. Papadima, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în literatura pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
7. Păcurariu, Dimitrie, *Bolintineanu*, Ed. Tineretului, București, 1969.
8. Vârgolici, Teodor, *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa*, Ed. Minerva, București, 1971

„Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul “Excelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA” cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contract nr. POSDRU/187/1.5/S/155425.”